

Foto: Unsplash, Pyae Some Htun

Menneskerettigheter, krig og konflikt

I retningslinjenes § 4 heter det at: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

- e. grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene.
- f. alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner».

Menneskerettighetssaker som Etikkrådet har arbeidet med i 2021, omfatter blant annet tvangsarbeid og andre brudd på arbeidstakerrettigheter, brudd på urfolks rettigheter, samt menneskerettighetsbrudd knyttet til bruk av overvåkingsteknologi og tvangsflytting. Pandemien har, som i 2020, satt visse begrensinger for rådets arbeid, særlig fordi feltundersøkelser ikke lar seg gjøre.

Militærkuppet i Myanmar i februar 2021 gjorde det nødvendig for Etikkrådet å bruke tid og ressurser på vurderinger av selskaper som har et samarbeid med det militære der. Vurderingene gjøres etter krig og konfliktkriteriet. I tillegg har Etikkrådet fortsatt arbeidet med å vurdere selskaper som har virksomhet på Vestbredden.

Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

Ved endring av retningslinjene i september 2021 ble eksemplene «drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid» tatt ut av ordlyden i menneskerettighetskriteriet etter forslag fra Etikktutvalget. Utvalget mente denne endringen ville fremheve at alle typer grove eller systematiske krenkelser av menneskerettigheter er omfattet av kriteriet, noe som også ble understreket av Finansdepartementet og Stortingets finanskomité under behandlingen av Etikktutvalgets utredning.¹ Finanskomiteen understreket også at dette «inkluderer rettighetene til arbeidstakere, urfolk og barn samt likestilling.» Flere av sakene som Etikkrådet har vurdert i år, omhandler disse rettighetene.

En annen endring som kan få betydning for Etikkrådets arbeid under menneskerettighetskriteriet, er Etikktutvalgets forslag som gjelder selskaper som opererer i land med et annet verdigrunnlag enn de etiske retningslinjene for SPU. Utvalget slår fast at alle selskaper skal vurderes etter den samme etiske standarden, og viser til at normgrunnlaget som retningslinjene bygger på, har bred allmenn oppslutning i Norge og internasjonalt. Samtidig er fondet investert i land der myndighetene legger til grunn normer som avviker fra

denne konsensusen. Utvalget peker på at selskaper hjemmehørende i slike land kan ha lite handlingsrom til å påvirke eller redusere risikoen for normbrudd.

Utvalget anbefalte at Etikkrådet og Norges Bank har særlig god informasjonsutveksling i denne typen saker, og at Etikkrådets tilrådninger i slike tilfeller kan ha en litt annen innretning enn normalt. Det vil ofte være mindre tilgjengelig informasjon i disse sakene, og utvalget mente derfor at tilrådingene i større grad kunne legge vekt på risikovurderinger for land og bransje. Samtidig skal tilrådingene fortsatt inneholde konkrete vurderinger av enkelt-selskaper. Finansdepartementet sluttet seg til denne nye, risikobaserte tilnærmingen. Denne tilnærmingen kan brukes på selskaper som vurderes etter alle kriteriene i retningslinjene, men rådet forventer at det vil ha størst betydning for arbeidet etter menneskerettighetskriteriet. Etikkrådet har i 2021 avgitt én tilråkning basert på denne mer risikobaserte tilnærmingen.² Her tok rådet også hensyn til at selskapet ikke bidro med informasjon i saken, slik flere stortingsmeldinger har lagt opp til.

Etikkrådet prioriterer saker blant annet basert på konsekvensene av normbruddene. Ettersom urfolk ofte er avhengig av naturen for livsberging og dessuten har en sterk kulturell tilknytning til naturen der de bor, er følgene for urfolk store dersom prosjekter endrer naturforholdene eller fører til tvangsflytting. Økonomisk aktivitet i urfolksområder kan også føre til tilflytting som vil legge press på urfolkenes territorier og svekke deres livsgrunnlag eller true deres eksistens. I 2021 har Etikkrådet fokusert på virksomhet i områder der det lever urfolk i frivillig isolasjon. Isolerte urfolk er særlig sårbare for inngrep, blant annet fordi de ikke har bygget opp et immunforsvar mot sykdommer som er vanlige ellers i samfunnet. Økonomisk aktivitet i deres områder kan derfor ha svært alvorlige konsekvenser.

En annen sakstype som Etikkrådet prioriterer, gjelder tvangsflytting. Gruveprosjekter, vannkraftverk eller infrastrukturbygginger er avhengig av en bestemt lokalitet. Selv om selskapene har fått tillatelse til utbyggingene, og konsesjoner formelt sett er på plass, hender det at konsesjonsområdene i realiteten er bebodd av grupper som ikke har formelle landrettigheter. I slike situasjoner kan det oppstå voldelige

1 Meld. St. 24 (2020–2021) (regjeringen.no) pkt. 7.5.2.4. Innst. 556 S (2020-2021) - stortinget.no pkt 7.2.

2 Meld. St. 24 (2020–2021) s. 139

konflikter, og tvangsflytting kan føre til at mennesker mister bolig og livsgrunnlag. I 2021 har Etikkrådet vært i kontakt med flere selskaper som har drevet gruvevirksomhet som har ført til tvangsflytting.

Selskaper har et særlig ansvar for menneskerettighetsbrudd i egen virksomhet. Derfor gjelder mange av sakene Etikkrådet vurderer, brudd på arbeidstakerrettigheter. Etikkrådet er i ferd med å avslutte undersøkelsene av arbeidsforhold i tekstilselskaper som det har arbeidet med siden 2015, der i alt seks selskaper har blitt utelukket, og tre selskaper har blitt satt til observasjon. Tekstilprosjektet er også omtalt senere i årsmeldingen.

Forbud mot tvangsarbeid er en av de fire hovedkategoriene i ILOs kjernekonvensjoner. Etikkrådet har siden 2015 fokusert på migrantarbeidere som utsettes for arbeidsforhold som grenser mot tvangsarbeid. Normbruddene i disse sakene går typisk ut på bruk av rekrutteringsavgifter, dårlige arbeids- og boforhold, ulovlig bruk av overtid, avgrensning av arbeidernes bevegelsesfrihet mm. Rådets undersøkelser i 2021 har primært vært rettet mot gummihanskeindustrien i Malaysia. På grunn av pandemien har det ikke vært mulig å undersøke forholdene på fabrikkene, men rådet har gjennomgått informasjon som har vært offentlig tilgjengelig. Rådets egne undersøkelser vil bli tatt opp igjen i 2022, blant annet ved at de i større grad gjøres digitalt.

I tillegg til arbeidet med migrantarbeidere har rådet i 2021 undersøkt alvorlige beskyldninger om tvangsarbeid i Xinjiang, Kina.³ Xinjiang er en region nordvest i Kina der rundt 45 prosent av befolkningen tilhører den etniske minoriteten uigurene. Ifølge nyhetsoppslag og rapporter fra forskere og sivilt samfunn har uigurer og andre etniske minoriteter blitt satt i arbeid mot sin vilje, enten i direkte tilknytning til statlig organiserte interneringsleire eller andre steder, som en del av statlige programmer. Det er rapportert at selskaper, inkludert børsnoterte selskaper, har mottatt slike arbeidere, både i og utenfor Xinjiang. Rådet har på denne bakgrunn undersøkt om selskaper i fondet kan være involvert i disse normbruddene. Mens mange medieoppslag og forskningsrapporter fokuserer på vestlige selskapers tilknytning til tvangsarbeid gjennom leverandørkjeden, har Etikkrådet hovedsakelig

fokusert på selskaper i fondet som selv benytter denne typen arbeidskraft. En særlig utfordring i disse sakene er informasjonstilgangen. FNs kommissær for menneskerettigheter har flere ganger bedt om tilgang til Xinjiang for å undersøke forholdene, men det har så langt ikke latt seg gjøre. Det har heller ikke vært mulig for Etikkrådet å gjøre egne undersøkelser i regionen. Rådet må derfor basere seg på den informasjonen som er offentlig tilgjengelig. Rådets undersøkelser av offentlig tilgjengelige kilder, inkludert selskapenes nettsider og publikasjoner, viste at en del selskaper selv rapporterer om deltagelse i statlige programmer i Xinjiang. Fra et kinesisk perspektiv kan deltagelse i slike programmer bli sett på som positive bidrag for å nå nasjonale mål om fattigdomsbekjempelse. Fra Etikkrådets perspektiv kan den samme informasjonen indikere at selskapene benytter tvangsarbeid. Av rådets undersøkelse kom det også frem informasjon om at selskaper i fondet kan ha kjøpt varer fra en leverandør med produksjon i en interneringsleir. På bakgrunn av disse undersøkelsene anbefalte Etikkrådet i 2021 å utelukke ett selskap. Etikkrådet vil fortsatt følge med på denne problemstillingen.

Rådet har i 2021 fortsatt å undersøke selskaper i fondet som kan medvirke til menneskerettighetsbrudd ved utvikling eller salg av overvåkningsutstyr. Rådet har innhentet flere rapporter om selskaper som har vært involvert i alvorlige normbrudd muliggjort av overvåkningsteknologi. I 2021 har rådet utredet ett konkret selskap, og utfallet av denne saken vil få betydning for det videre arbeidet på dette området.

Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

I 2021 har Etikkrådet vurdert flere selskaper med virksomhet på Vestbredden. Temaet for Etikkrådets vurdering er om selskaper gjennom sin virksomhet har medvirket til folkerettsbrudd. I løpet av året er fem selskaper blitt utelukket på grunn av bygging av bosettinger eller veianlegg og utleie av industri-lokaler på Vestbredden. Etikkrådet følger utviklingen på området. Som en oppfølging av behandlingen av Etikktutvalgets utredning kan det i 2022 være aktuelt

3 New York Times, *China's Detention Camps for Muslims Turn to Forced Labor*, 16. desember 2018 <https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/asia/xinjiang-china-forced-labor-camps-uighurs.html>

å vurdere selskaper som finansierer slik virksomhet gjennom prosjektfinansiering.

Etikkrådet har også vurdert saker der selskaper i fondet opererer i områder der det pågår ikke-internasjonale væpnede konflikter, og der selskapene har inngått et forretningssamarbeid med aktører som er ansvarlige for ekstremt alvorlige overgrep. I 2021 er ett selskap med virksomhet i Sør-Sudan utelukket på dette grunnlaget, mens ett selskap med virksomhet i Myanmar er satt til observasjon. I etterkant av militærkuppet i Myanmar 1. februar 2021 har det fremkommet mye informasjon om selskaper som har forretningssamarbeid med det militære i Myanmar. Etikkrådet har så langt prioritert selskaper som har et direkte samarbeid med militæret og militæreide selskaper, for eksempel gjennom fellesforetak eller såkalte «*build operate and transfer*»-kontrakter. Etikkrådet avgå i 2021 tilrådning om observasjon av ett slikt selskap. Etikkrådet vil også vurdere om selskapers våpensalg til Myanmar kan føre til utelukkelse etter krig- eller konfliktkriteriet. Arbeidet med selskaper med tilknytning til militærregimet i Myanmar vil fortsette i 2022.

Krav til aktsomhet i krig og konfliktsoner

På grunn av den høye risikoen for å medvirke til svært grove normbrudd i enkelte krig- og konfliktområder har Etikkrådet i flere saker uttrykt at selskaper som operer i slike områder, bør gjøre særlig grundige aktsomhetsvurderinger. Denne tilnærmingen er i tråd med flere internasjonale retningslinjer. For eksempel publiserte FNs arbeidsgruppe for menneskerettigheter og flernasjonale selskaper i 2020 rapporten *Business, human rights and conflict-affected regions: towards heightened action*.⁴ I lys av dette skjerpede kravet til aktsomhet har Etikkrådet i flere tilrådninger kommet til at selskaper bør settes til observasjon eller utelukkes, selv om tilknytningen til normbruddene er noe svakere enn det som kvalifiserer for utelukkelse eller observasjon i andre saker. Denne tilnærmingen er forbeholdt selskaper som opererer i konfliktsoner der de risikerer å medvirke til ekstremt grove normbrudd.

I tre saker har Etikkrådet brukt denne tilnærmingen. To av sakene, Kirin Holdings Co Ltd og Adani Ports & Special Economic Zone Ltd, gjelder selskaper som operer i Myanmar, der væpnede konflikter har intensivert seg etter militærkuppet. Kirin er i et fellesforetak med et militærkonglomerat, mens Adani har inngått en avtale om å bygge og drifte en havn i Yangon med et annet militærkonglomerat. Selv om Kirin-tilrådningsen ble avgitt før statskuppet, hadde militæret allerede begått svært grove overgrep mot sivilbefolkningen i Myanmar, særlig rettet mot rohingia-minoriteten i 2016 og 2017. Etter rådets syn burde både Kirin Holdings Co Ltd og Adani ha utvist større aktsomhet før de inngikk forretningssamarbeid med militær-eide enheter. Begge selskapene har imidlertid startet prosessen med å trekke seg ut av disse forretningsforbindelsene, og rådet anbefalte derfor at selskapene settes til observasjon.

En annen sak gjaldt Oil & Natural Gas Corp Ltd, som driver oljeutvinning i Sør-Sudan, der det i mange år har vært væpnede konfrontasjoner, og der sivilbefolkningen er utsatt for svært grove overgrep. Kontroll over oljeressursene har vært en viktig driver i konflikten, og i denne konteksten driver ONGC oljeutvinning, blant annet i samarbeid med det sør-sudanesiske statsselskapet Nilepet. Rådet la blant annet vekt på at aktører som er direkte eller indirekte ansvarlige for svært grove overgrep, inkludert drap og voldtekt, yter tjenester til fellesforetakene og er ansvarlig for sikkerheten ved oljefeltene fellesforetakene opererer.

I alle disse tre sakene har statlige aktører utført ekstremt grove overgrep mot sivilbefolkningen i de respektive landene. Etikkrådet anser at det er svært få geografiske områder og konflikter der det er fare for at selskaper medvirker til slike svært grove overgrep. Når rådet blir kjent med slike saker, vil de ha høy prioritet.

4 Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, *Business, human rights and conflict-affected regions: towards heightened action*, <https://undocs.org/en/A/75/212>